

MARGONAUTÁK

Írások Margócsy István 60. születésnapjára

Szerkesztők

Csörsz Rumen István, Hegedüs Béla, Vaderna Gábor (I. rész)

Ambrus Judit, Bárány Tibor (II. rész)

Munkatárs: Teslár Ákos (II. rész)

rec.iti

Budapest • 2009

[<http://rec.iti.mta.hu/rec.iti>]

SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Petőfi és a nemzeti ősbűn Ünnepi beszéd a pozsonyi Petőfi-szobornál 2009. március 15.

Margócsy István barátomnak
szeretettel, egyúttal kellő alázattal,
hiszen ő már olyan sok
Petőfi-émlékbeszédet bírált meg,
megsemmisítőleg . . .

Tisztelt Ünneplők!

Szívből köszönöm, mert nagyon nagy megtiszteltetés nekem, hogy meghívottként együtt ünnepelhetek Önökkel, Pozsony lakóival vagy vendégeivel, Petőfi napján, a költő sok viszontagságot megélt szobránál, amelyről még 1936-ban így írt a stószai remete, Fábry Zoltán: „Az egyik jelkép, a költőzseni, minden nép szabadságának megkiáltója, talapzatáról ledöntve, egy istállóban várja feltámadását.” (*Egy szobor halálára*) Most itt áll végre. Szükséges, feladatot teljesít. Kölcsényt idézhetjük: „Minden kő, régi tettek helyén emelve, minden bokor, régi jámbor felett plántálva, minden dal, régi hősről énekelve, minden történetvizsgálat, régi századoknak szentelve: megannyi lépcső a jelenkorban magasabbra emelkedhetni, érzelmeiteknek, gondolataitoknak s tetteiteknek több terjedelmet, tartalmat és célrahatást szerezni, s egész lényetekre bizonyos nemesítő, saját bélyeget nyomni, mely nélkül mind az emberek, mind a nemzetek sorában észrevétlen fogtok mint parányi vízcsepp az Óceánban tolongani.” (*Mohács*, 1826. aug. 29.) Beszéljünk tehát a szobor által ideidézett költő, hajdani pozsonyi baka, diák, kéziratmásoló, vándorszínész megkezdő poéta „régii tetteiről”.

Az 1848. március 15-i pesti forradalom egykorú hatásáról olvasva a korabeli sajtóban és egyéb dokumentumokban, egyértelműen kiviláglik, hogy a forradalmat, azaz a sajtó felszabadítását, a rab író kiszabadítását és a Kossuth által Pozsonyban megfogalmazott március 3-i követelések alapján klasszikus, lapidáris stílusban Irinyi által összefoglalt deklarációt, a 12 pontot a *Nemzeti dal* elképzelhetetlen, leírhatatlanul mozgósító hatása segítette diadalra. (Ez a hatás futótűzszerűen a vidéki városokban is megismétlődött.) Nem tudunk mosolyogni még azon a jámbor és döcögő verses ponyvanyomtatványon sem – címe *Örömkönyvek* –, amely a forradalom után pár

nappal, március végén (a Petőfi név akrosztichonos magasztalásával) Petőfinek mint egyenesen az égből leszállt angyalnak tulajdonítja a rögtöni és csodás győzelmet:

Porban hevert szegény hazánk,
Még néhány hetek előtt,
Egy jó angyal jött le hozzánk,
Megállott a nép között.

Talpra magyar! Szólt az áldott,
S minden fül megértette:
Őrömmel fegyverbe állott
Árpád dicső gyermeke,

Felébredt a magyar nemzet,
Levetette rablánczát,
Igen! Felébredt a nemzet,
Szabadítá hazáját.

Pozsonyba március 17-ére virradó éjjel jutott el a vers, a két órakor érkező gőzhajóval. A fiatal humorisztikus újságíró, a bécsi Josef Weyl (később Bécsben rendőrtisztviselő és színikritikus) fordította németre. (Tudjuk, a kétharmad részben német lakosságú Pesten is egyszerre jelent meg a magyarral a német változat, Hoffmann Károly műve, aki később ült is ezért és más Petőfi-fordításaiért két évet.) Weyl fordításának egy félreértése közelebb juttathat minket annak a rejtélynek a megoldásához, hogy miért volt félreérthető és részben ma is miért félreérthető a vers, különösen a második versszakban.

Sklaven sind wir nur gewesen,
Die von einst'gen Heldnthum
Uns'er Vater nur gelesen,
Nie trägt Sklavenboden Ruhm!

(Próza fordításban: „Mi csak rabszolgák voltunk, akik atyáink egykori hősiességéről csak olvastunk, a szolgaföld sosem terem dicsőséget!) Josef Weyl e fordítását később egy verskötetébe is fölvette, és – becsületére legyen mondva – kijavította e strófát.

Uns'ere Ahnenväter rießen,
Zürnend mahnt ihr bleicher Mund,
Dass sie schon zu lange schließen
In der Slavenerde Grund.

(Prózai fordításban: Ősatyáink hívnak: dorgálva figyelmeztet ólomszínű ajkuk, hogy már túl sokáig alszanak a szolgaföld mélyén.)

Tehát e javított változathoz a pozsonyi német anyanyelvű olvasók már megértették, hogy az ősatyák méltatlankodását közvetíti a vátesz, a kísérteties ólomszín ajkáról felröppenő tiltakozás még így is kevésbé erőteljes, mint Petőfi eredetije. Ő ugyanis valóságos víziót tolmácsol, a kárhozott, azaz a sírban nyugalmat nem találó szabad magyar ősök kísértet-létre vannak ítélve, leszármazottjaik bűne miatt!

A *Nemzeti dal* eredetileg 1848. március 13-án, egy hét múlva tartandó pesti reformlakomára írta Petőfi. Két nap múlva azonban egy vértelen forradalom elindítója, majd azóta ennek a csodálatos napnak örök emléke lett. Sokszor halljuk, talán mégsem értjük igazán. Talán az első jel arról, hogy nem mindenki értette már akkor sem, Bangó Pető március 22-én kelt aradi levele (*Pesti Divatlap*, ápr. 18.). Az aradi színházban ugyanis már március 18-án elszavalták a verset, „csak azt sajnáljuk, hogy érthetetlenül szavaltatott el.”

A vers íz-íz-vérig színpadias. Petőfi sosem temette el magában egészen a színészt, arról pedig, hogy hogyan szavalta ezt a verset március 15-én, szerencsére ránk maradt a kor legnagyobb színészenek, Egressy Gábornak a leírása, amely szerint Petőfi mint sírból kikelt szellem üvöltötte el *Nemzeti dal*-át. (Egressy leírása, márc. 26. Életképek, 14. sz. 405.) „Ekkor Petőfi fölemelkedik, mint egy túlvilági alak, mint megtestesült népszenvadás, mint egy ezeréves tantalusi szomjúság, – mint végítélet halálangyala. Elüvölti nemzeti dalát. – E hangok leírhatatlanok. Most is hallom és látom azokat, és örökké fogom látni és hallani, mert e kép és hang elválaszthatatlanok. Leírhatlan e dalnak hatása a népre, melly nőttön nőtt. – s megesküvénk isten szabad ege alatt.” (Tehát a *dal* ugyanúgy laza cím, talán mint a *nemzeti* helyett *bonfidal*, *forradalmi költemény*, *hazafi dal* formában emlegetett, egyszer magyar Marseillaise-ként aposztrofált műfaj, Egressy megfigyelésének a néhány kortárs által címként használt Eskü felel meg legjobban.) Ez annyit tesz, hogy a vers virtuális színpadának szereplői közül a költő – mint előadóművész – a kárhozott ősapák szerepét vállalta! Ezen ősapák egyébként, akik a szolgaföldben nem nyerhették el végső nyugalmaikat, és ezért kísértetként kénytelenek riogatni leszármazottaikat, a Petőfi és az egész reformkor által bálványozott Zrínyi Miklós képkincséből származnak, aki a maga korában úgy látta, hogy a régi dicső magyarok – azaz a világhódító hun ősapák – hangja korholja a rabságba dőlt kései, korcs nemzedékeket. Zrínyi:

Magyar vitézeknek dicsőséggel földben temetett csontjai és azok nagy lelkeinek árnyékjai, akik egyik világ szegletitül az másikra vitézséggel a magyarokat és egyik tengertül a másikig sok száz esztendeig csináltak kard élivel békességes megtelepedést nekik, nem hagynak nekem alunnom, mikor kívánám, sem henyélnem, ha akarnám is. Igen szeretője vagyok az ő dicsőségüknek, hogy én elmulassam az ő intésüket, kiket nemcsak

nappalbéli elmélkedésében juttatnak, de még étszakabéli elmében is előmben tüntetnek, mondván: Ne aludjál, ne keresd a gyönyörűséget! Látod-é romlott hazánkat, melyet mi annyi vérontással, verésekkel és untalan való fáradsággal nyertünk, oltalmaztunk és sok száz esztendeig megtartottunk? Kövesd az mi nyomdokunkat, ne szánd fáradságodat, ne szánd véredet, ne szánd életedet!

(*Dedicatio*)

És ugyanó, a *Vitéz Hadnagy* ajánlásában, teológiai kétségbeeséssel:

[b]izony, minnyájan látjuk, hogy alábbszállunk, és mintha látnánk, elég volna veszteg henyélnünk és nyelnünk keserűségét hazánk nyomorgatásának. De bizony még jobban fogják nyelni az mi maradékaink, és ez a mi ociumunk (= tunyaság) őrajtuk is originális makula (= ősbűn, peccatum originale) léssen, amint miránk is maradt.

(*Az olvasónak, 1*)

Vagyis: a magyar nemzet tunyasága, amely végül is szolgaságba süllyesztette, ugyanolyan ősbűn, mint az első emberpár engedetlensége Isten iránt a Paradicsomkertben, és ugyanúgy száll utódaikra, eredendő bűn gyanánt.

Ami pedig a „szolga földet” illeti, az egyenes idézet Silius Italicusnak a II. pun háborúról írott, *Punica* című eposzából, a 2. ének 592–594. sorából:

Tum uero excussai mentes, ceu prodita tecta
expulsi fugiant manes umbraeque recusent
captiuo latuisse solo, [. . .]

Magyarul, prózai fordításban: „Akkor pedig a felriasztott lelkek úgy menekülnek el minthogyha házuk omlott volna össze és az árnyak megtagadják azt, hogy szolga földbe rejtőzzenek”. Zrínyi ismerte a római költőt, Petőfi is bizvást ismerhette. Az eposzbéli engesztelhetetlen Hannibál az idegen hódítók elleni kitörő szabadságvágya mindenesetre lenyűgözhetette. . .

Kölcsey volt az, aki előbb már idézett történetfilozófiai írásában, a reformkor legnemesebb nemzettudatát megalapozó *Mobács* című szenvedélyes esszéjében újra meghallotta és közvetítette az ősök hangját.

Rang és birtok egyesek sajátja: a nemzet és haza nevében mindenki osztozik. // De ti mindezzel nem gondoltok, ti egyenként külön világgá teszitek magatokat, s parányi köreitekben elszigetelve kerengetek. Jön a költő, s énekét a hajdanról elzengi, de ki hallgatja őt? Jön a szónok, s említi őseiteket, de beszéde kiáltó szó a pusztában. Mit akartok? Azt

várjátok-e, hogy a halottak sírból felszálljanak? Hogy rémletes arccal jelenjenek meg álmaidoknak? És mit fognátok felelhetni, ha szavaikat felemelnék? Mondván: – „Nép, mi vagy? hol a bizonyosság, hogy tőlünk származtál? Hazát alkotánk, s te reánk nem emlékezel, hidegen taposod győzedelmeink mezeit, s a pusztákon, hol ezrenként hullánk el, sírhalmainkra nem vész tekintetet. Jaj, neked! A meg nem hálált örökségen átok fekszik, melyet csak hosszú megbánás törülhet le.”

A három idősik közül a múltat tehát a szabadság és a nagyság, a jelent a rabság és a törpeség jellemzi. A jövő csupán akkor lehet ismét méltó a múlthoz, tehát akkor áll helyre majd a magyar történelem igazi folyamatossága, ha a jelen nemzedék egy hirtelen hősiessé döntéssel kivívja a szabadságot, és ezáltal méltó lesz őseihez és kiérdemli utódai háláját. A versnek a kihívást hangoztató ősapákon, valamint a kortársakon és az elképzelt unokákon túl van két láthatatlan szereplője is. Az egyik a Haza, amely azonnal cselekvésre hív. Ősi költői kép, többnyire nőalakban személyesítették meg, a római költőknél gyászoló matróna volt a hűtlen fiaitól meggyötört Róma, 1845-ben Arany Jánosnál is szegény Anya, akire hűtlen gyermekei orvul rátámadnak. A romantika nagy költőnemzedéke egész Európában ilyen nőalakokban ábrázolta a szenvedő és felszabadulásra váró Itáliát, Germániát, Hiberniát (Írországot), Polóniát vagy Hungáriát. A másik láthatatlan szereplő az esküt garantáló transzcendens lény, a magyarok istene. Nem kell valamifajta eretnek nacionalizmusra gondolnunk, hiszen a kifejezést megalkotó Dugonics András igazán jó keresztény volt, piarista szerzetes, aki e fogalommal arra célzott, hogy a magyarok már a kereszténység felvétele előtt is a monoteizmus valamely válfajának hívei voltak, ez az isten úgy a magyaroké, ahogyan a választott nép Urának egyik elnevezése Ábrahám, Izsák és Jákob, vagyis az ősatyák istene. A magyarság kiválasztott népként való felfogása pedig a magyar történelmi gondolkodást és költészetet mind katolikus, mind protestáns oldalról igen régről áthatotta. Ez a „nemzeti” isten valójában a szabadság istene, tehát a magyarság a szabadságot legfőképp elvként valló emberiség része kíván lenni, amikor urának vallja.

Ezt igazolja az is, ha átnézünk néhány Petőfi-verset a *Nemzeti dal* előtt: ezek ráadásul Petőfi életében soha nem jelentek meg! Ezek a rejtelmes, úgynevezett – Lukácsy Sándor kifejezése – februári versek a *Nemzeti dal* teljes látomásos gondolati anyagát tartalmazzák, csak amannál sokkal vadabb, robbanékonnyabb, remekművű formában. A *Van-e egy marék föld a haza* fiát vádolja, hogy szülőföldünkre rákente a gyalázatot, az ősoket szólítja, akik elrémülnének, a halálból most feltámadnátok, kétségbeesve állapítja meg, hogy tengünk, mint az állat. A palermói forradalom hírére írott *Olaszország* című versben kard és lánc cseréjéről beszél, a feltámadt Brutussal lelkesített honfitársait, s a refrénben a szabadság istenéhez fohászkodik; *Az országgyűléshez* intézett költeményben a Pozsonyban ülő testületnek legelőször is a sajtószabadság kivívását

ajánlja, amely nélkül rabszolga a magyar; végül a prófétai hangütésű *Kemény szél fúj* című versben, amelyben a hazára támadó pusztító háborúra utal, a *Magyarok istenéhez* fordul segítségért.

Ha mindezt összegezzük, akkor megértjük, Petőfi miért semmisítette meg a parasztháború borzalmait ecsetelő vers, a *Dicsőséges nagyurak* szörnyű szociális fenyegetését, miért tompította le és egyúttal emelte a heroikus és a szakrális nyelv fogásaival a lehető legmagasabbra és a többség, a lehető legtöbb honfitárs számára elfogadható közös eskü- és imaverssé a *Nemzeti dalt*. (Amelynek refrénjéről egyébként már március 18-án azt mondta Királyi Pál, hogy „mint polgári [azaz: laikus] miatyánk imádkoztatik”. Azt a legerősebb költői varázst alkalmazta, amelynek nevében 1848. január 6-án a felvidéki barátjához, *Adorján Boldizsár*hoz írott episztolában lelkesítette őt a felhagyott költői munkássága folytatására:

Amely föld pusztulóban,
Haldoklófélben van, amelynek már
Nem használ sem eső, sem napsugár:
Az a költő könnyhullatásitul
S mosolygásától újra fölvirul.

És – megértvén tehát, igyekezetünk szerint – a vatesz szándékát, most, 1848. március 15-ének 161. évfordulóján gondolkozzunk el, milyen közel van és mégis milyen távol tőlünk e nap. Közel, mert szeretjük és eltölt, távol, mert 161 évvel előbb, 1687-ben még füstölgő romhalmaz volt az ország, Budát csak egy éve szabadította fel a török alól az egyesült keresztény sereg, azelőtt újabb 161 évvel pedig a mohácsi vész törte derékba Magyarországot. Tehát fele annyi idő eltelt már a pesti forradalom óta, mint a *Nemzeti dal*ban felemlegetett, gyalázatot hozó századok időtartama. És micsoda évek voltak! Világos, Arad, I. világháború, Trianon, II. világháború, német megszállás, szovjet megszállás, Párizs, kommunista diktatúra. A sötétségben csak 1956 világít, és a fény újra csak 1989 óta dereng.

A jelent a vers szétválaszthatatlanul összeköti a múlttal, és ezáltal teremti meg a jövőt. Ha üzenetét igazából hasznosítani akarjuk, emlékezzünk meg azokról, akik ezt az üzenetet először utasították el – például azokról a sehonnai bitangokról, akik itt, Pozsonyban 1849. május 27-én a hazájuk elleni fegyverfogásra lelkesítették (különben eredménytelenül) a megyeházán a pozsonyi polgárokat, ez a gúnyos latin szóval gyűlésecskeként (*conventiculum*) nevezett vállalkozásuk még a késői utódokból is undort váltott ki, mint Mikszáth tanúsítja egy novellájában (*A halál után*), de főleg azoknak mondjuk el szent neveit, akik meghaltak Hungaria szabadságáért, maga a szent név kifejezés úgyszintén a haza földjének szentségére utal, Vörösmarty *Szózat*a nyomán. Itt Pozsonyban természetesen a pozsonyi vértanúk szent neveit mondjuk el.

Tehát mártírhaláluk sorrendjében: Daniel Christian Dressler (1815–1849. jan. 18.), pozsonyi német színész, Giovanni Baldini (1819–1849. márc. 27.), capodistriai (= ma a szlovéniai Koper) olasz vasúti mérnök, Petőcz György (1805–1849. máj. 29.) eberhardi magyar nemes, Pozsony megyei másod-alispán, Nimrichter János (1815–1849. máj. 31.) loconci magyar (lengyel?) pék, Gruber Fülöp (1819 v. 1820–1849. jún. 5.) pesti német születésű tüzérszázados, báró Mednyánszky László (1819–1849. jún. 5.) honvédőrnagy, Lipótvár erődítési igazgatója, Rázga Pál (Pavol v. Paul), szlovák családból született, német nyelvű evangélikus lelkész (Bazin, 1798–1849. jún. 18.), Mészáros Dávid (1799–1849. júl. 16.) esztergomi egyházmegyes katolikus pap, sopornyai plébános, Stift József (1824–1849. júl. 20.) sarluskai születésű, kisrippényi birtokos, azután Bugyik József, Tóth József és Trexler Ferenc, három földműves, a tardoskeddi vértanúk (1849. júl. 23. Golyó által, a hóhér nem volt jelen). Végül Gasparich Kilit, a Zala megyei Cirkovlyán községben született, horvát származású ferences szerzetes, tábori lelkész, akit 1853. szeptember 2-án végeztek ki. (13 + 1 mártír, mint Aradon.)

A síroknál leboruló unokák imája a *Nemzeti dal* romantikus látomása szerint helyreállítja a világrendet, Istent kiengesztelve, a szabadságot helyreállítva, a gyalázatot lemosva. A Nyugat nagy kritikusa, Schöpflin Aladár, a pozsonyi ligetben kisiskolás korában egy kék kötetből vérévé olvasott Petőfi-költeménynek tulajdonított mindent, amit megtudott.:

Azért mondom el ezt az élményemet, mert azt hiszem, tipikus élmény, nagyon sok fiatalember élte át előttem és utánam is. Hetven egynéhány év óta ezrei a magyar fiúknak nyitották meg ilyenformán a szívüket Petőfi előtt, és ezer meg ezer fiatal léleknek nyitott a költő kaput egy eddig elzárt világba.

Juhász Ferenc, az idén nyolcvan éves költő pedig így tanít:

Petőfi: a nemzeti önismeret alapja, de ő egyben a magunk-megismerésének és a magunk-megtisztulásának alapja is. Nincs nála tisztább költő és nagyobb-hitű ember. Ő úgy beszél, olyan egyszerűen és érthetően és olyan ragyogással a legfontosabb dolgokról, hogy mi azóta is csak dadogva, kerülő-utakkal és keservesen kigörgetve magunkból a szavakat tudjuk elmondani egy törmelékét az ő szavainak. Petőfi: a forradalom és az ifjúság, az emberiség legszebb álma. Aki az ő verseit veszi kezébe, sohase felejtse: ő az út önmagunk és a jövő felé. –

Hajdani szerkesztője, Vahot Imre föltehetőleg igazat mondott: „Higgyétek meg barátaim! Petőfinek nemzeti dala sokkal jobb és több – mint az egész pesti forradalom vala.”

Végül pedig mindenkinek figyelmébe ajánlom a *Márczius Tízennötödike* című lap 9. számában, 1848. március 27-én megjelent híradást: „Petőfi felkívánja Pozsonba üzenettni, a tízparancsolatnak valamely pontját ezen módosítással hirdessék ki: Tiszteljed a jogegyenlőséget, hogy hosszú életű lehess e földön. —”